

УДК 378.4

О.М. Кін

РОЛЬ СТУДЕНТСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті доведено значення громадської, соціально-значущої, творчої діяльності студентських об'єднань для розвитку особистості студента. Проаналізовано розвиток та характер становлення студентських об'єднань у ХІХ столітті. Установлено основні форми та види студентських об'єднань досліджуваного періоду та схарактеризовано зміст їхньої діяльності в контексті розвитку особистості студента.

Ключові слова: студент, студентські об'єднання, особистість, розвиток.

В статье доказано значение общественной, социально-значимой, творческой деятельности студенческих объединений для развития личности студента. Проанализированы развитие и характер становления студенческих объединений в ХІХ веке. Установлены основные формы и виды студенческих объединений исследуемого периода и охарактеризовано содержание их деятельности в контексте развития личности студента.

Ключевые слова: студент, студенческие объединения, личность, развитие.

In this paper we prove the value of public, social and meaningful, creative work of student unions for the development of the individual student. An analysis of the development and character formation of students' associations in the ХІХ century. Established the basic forms and student associations period studied and described the content of their activities in the context of the individual student.

Key words: student, student associations, personality, and development.

Постановка проблеми. Формування національної інтелігенції, сприяння збагаченню й оновленню інтелектуального генофонду нації, виховання її духовної еліти – завдання, що стоять перед вищими навчальними закладами на одному рівні з підготовкою. Тому питання всебічного розвитку та особистісного становлення перебуває в центрі уваги вищої школи. Сприятливі умови для максимального розвитку здібностей особистості, формування соціальної активності, виховання лідерських якостей забезпечують студентські об'єднання, які ведуть різнопланову роботу естетичного, наукового, громадського характеру. Цікавим є вивчення історичного досвіду діяльності студентських об'єднань для використання педагогічно цінних ідей минулого за сучасних умов.

Аналіз актуальних досліджень. Різні аспекти проблеми досліджувалися ще в дореволюційні часи. Так, проблеми розвитку студентських громадських об'єднань в Україні XIX ст. розглядали М. Драгоманов, Ю. Яновський, Р. Кирчів, Н. Маркевич, Д. Антонович, К. Волинський, В. Леонтович, М. Попович, В. Шевчук, О. Прицак, В. Смолій, П. Сохань, А. Фінько та ін. Особливості розвитку студентського руху досліджувалися Н. Левицькою «Студентство України в кінці XIX – на початку XX ст.», в якій автор на основі новітніх наукових досягнень у галузі соціального пізнання з'ясовує роль і місце студентського руху в громадсько-політичному житті українського суспільства зазначеного періоду.

Роботи Г. Струкової, Л. Бортника містять інформацію про студентство Харківського університету як окремої соціальної групи. Проте питання розвитку особистості студента у процесі діяльності студентських об'єднань залишилася поза увагою дослідників.

Мета статті – проаналізувати значення діяльності студентських об'єднань для розвитку особистості студента.

Виклад основного матеріалу. Студентство є своєрідною мобільною групою, метою діяльності якої є засвоєння за спеціально організованою програмою соціально-професійних ролей, підготовка до виконання важливих соціальних функцій: професійних, культурологічних, громадсько-політичних, сімейних тощо. Основними напрямками життєдіяльності студентів є професійне навчання, особистісне зростання й самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення, моральне, естетичне, фізичне самовдосконалення. Студента вищого навчального закладу визначають як молоду людину, яка характеризується професійною спрямованістю діяльності, готується до висококваліфікованого виконання функцій фахівця в певній професійній галузі [7].

У процесі дослідження було встановлено, що саме юнацький вік характеризується найактивнішим розвитком моральних та естетичних почуттів, завершенням становлення і стабілізації характеру. Тому саме під час навчання у вищих навчальних закладах особливо важливо створити умови для оволодіння студентською молоддю повним комплексом моральної поведінки та соціальних ролей дорослої людини: громадянських, суспільно-політичних, професійно-трудових, статево-гендерних, родинно-батьківських та ін.

Дієвим засобом розвитку особистості студента є участь у громадських процесах, студентських об'єднаннях. В умовах активної соціальної та громадської діяльності, спрямованої на вирішення

протиріч між особистістю та колективом, відбувається формування нових властивостей і якостей особистості студента. Так, стосунки відповідальної залежності, що складаються між членами студентського колективу в умовах самоорганізації, сприяють становленню таких особистісних якостей, як почуття обов'язку, відповідальність за доручену справу, наполегливість у досягненні поставленої мети. У процесі самостійної постановки та вирішення життєво важливих завдань у членів студентського колективу формуються ініціативність і самостійність, розвиваються творчі й інтелектуальні здібності.

Процес становлення та розвитку студентських об'єднань бере початок з XIX ст., тобто з моменту виникнення студентства та оформлення його в окрему соціальну групу. У зазначений період формувалися та розвивалися різні форми самоорганізації студентської молоді національного, громадянського, політичного та корпоративного характеру. Ми вважаємо, що особливий інтерес викликають саме ті об'єднання, які сприяли всебічному розвитку особистості студента, виявленню творчого потенціалу, формуванню навичок навчальної, творчої та наукової діяльності.

Перші студентські об'єднання були спрямовані на розвиток навчальних умінь та навичок студентської молоді, поглиблення знань з певних наукових галузей. Так, перше студентське об'єднання, котрим вважається літературно-наукове товариство, створене у 1757 р. за ініціативою студентів Московського університету, які бажали вдосконалити свої знання з риторики та віршування. У роботі товариства брали активну участь професори університету, які надавали консультації та рекомендації. Проте діяльність товариства була не тривалою й обмежилася декількома засіданнями [6].

У 1781 р. було відкрито студентську організацію – студентське науково-просвітницьке товариство за ініціативою та під керівництвом ректора Московського університету М.М. Хераскова [2]. Його діяльність була спрямована на поглиблення наукових знань у студентів, розповсюдження та популяризацію ідей науки та просвіти серед широких кіл громадськості.

У процесі дослідження було встановлено, що до початку XIX ст. студентські об'єднання переважно були представлені лише такими формами, як товариства та гуртки. Вони виникали за ініціативи як студентів, так і викладачів, мали досить стихійний характер, діяли недовго, не мали чіткого плану роботи й взагалі як явище не були системними та масштабними.

Протягом XIX ст. студентські об'єднання набули значного розвитку. Спостерігалися кількісні та якісні зміни, розширився спектр інтересів та діяльності студентських об'єднань. Певної динаміки зазнала й сама структура студентських об'єднань, вона стала більш ґрунтовною, прописувалися права та обов'язки учасників, напрями та форми діяльності, з'являлися внутрішні нормативні документи, які регламентували їх діяльність. Основними формами студентських об'єднань були: студентські корпорації, товариства, гуртки.

Стали виділятися напрями діяльності роботи студентських об'єднань, поширилася мережа студентських гуртків за інтересами: наукові, виконавчі, творчі. Значно розвинулася структура позанавчальної роботи зі студентами, яка стала визнаватися важливою складовою процесу соціалізації студентів, формування пріоритетів їх світогляду, соціально схваленою формою для формування громадської позиції та вияву активності молоді.

З другої половини XIX ст. поширилася мережа різноманітних гуртків творчо-виконавського спрямування. Так, члени музично-вокального гуртка при Ніжинському історико-філологічному інституті не лише виступали на концертах і вечорах, а й організовували їх, вирішували питання поліпшення роботи (зробили членські внески, пожертвування, влаштували нотну та книжкову бібліотеки, купували інвентар) [5, с. 99].

Завдання розвитку музичних здібностей вирішувалося через участь студентства в роботі хорів. Велику славу ще у 1880-ті рр. здобув хор студентів Київського університету, загальна кількість учасників у якому становила 60 осіб. У репертуарі хористів були твори класиків та сучасних композиторів – М. Лисенка, О. Кошиця, народні пісні. У деяких вишах діяли національні студентські хори [11].

Студентство брало участь й у роботі оркестрів (у програмі виступів яких виконувалися класичні твори), мистецьких гуртків, грало на улюблених музичних інструментах.

Особливо інтенсивно протягом XIX ст. розвивалися наукові об'єднання. Діяльність перших наукових студентських організацій характеризувалася літературною спрямованістю. Перші гуртки початку XIX ст. мали вигляд неформальних об'єднань. Проте вже у 1819 р. виникло «Товариство любителів словесності», яке мало офіційний статус й проводило щотижневі засідання [2].

Із середини 30-х рр. науково-літературна діяльність студентів ще більш активізувалася, стала організованою. За ініціативи піклувальників навчальних округів та університетської адміністрації

регламентувався процес науково-літературних занять, написання та подання студентських робіт. Статутом 1835 р. було встановлено правила заохочення кращих студентських робіт. Розвитку процесу створення студентських наукових об'єднань сприяв циркуляр піклувальника Харківського навчального округу Ю. Головіна про проведення регулярних «наукових бесід студентів з професорами» (1835 р.). Предметом бесід за думкою піклувальника могли бути «науки, що викладаються в університеті, читання кращих авторів, розбирання та критика творів й т.п.» [9].

Період із середини 50-х – 70-ті XIX ст. характеризувався переходом від переважно літературної до суто наукової творчості. В університетах спостерігалось підсилення складової науково-дослідної роботи студентів у навчальному процесі. Оскільки Статутом 1863 р. було заборонено будь-які студентські корпорації, студентська наукова діяльність трансформується у підготовку та написання наукових робіт, проводяться конкурси на кращу наукову роботу, кращий науковий твір. Так, серед переможців – майбутні великі учені. Наприклад, за підсумками конкурсу 1874/75 навчального року кращою стала робота «Історичний нарис християнської демонології» М. Сумцова, у 1879 р. – робота В. Бузескула [9, с. 11].

Із прийняттям Статуту 1884 р. наукова робота набула практичного характеру, студенти брали участь у діяльності загальноросійських та регіональних наукових товариств. У середовищі професури й самого студентства сформувалося розуміння необхідності створення студентських наукових товариств.

Необхідно зазначити, що зміна ставлення професорів до наукової діяльності студентів стала помітною вже наприкінці 70-х рр. XIX ст. Так, в «Заключении Совета Харьковсого университета о правилах для студентов и об инструкции для инспекции» (1879 р.) у розділі «Приватні зібрання» було зазначено, що для «наукових, літературних та художніх занять ... слід було б надавати проректору дозволяти студентам складати гуртки» [4, с. 28 – 29].

Наприкінці XIX – початку XX ст. влада не лише дозволила відкриття студентських наукових гуртків, але й намагалася активізувати цей процес. Можна з упевненістю стверджувати, що означені заходи являли собою спробу задовольнити академічні вимоги, були реакцією на активний студентський рух за корпоративні права. Проте, треба враховувати й дію внутрішньонаукових закономірностей, тенденція яких виявилася у розвитку університетської освіти.

Початком нового періоду в історії студентських наукових об'єднань стало видання циркуляру МНО від 21 липня 1899 р. та «Тимчасові правила організації студентських закладів», які дозволяли створення студентських наукових гуртків [9, с. 12]. Результатом даного документа стала офіційна розробка нормативних документів, що регулюють діяльність наукових студентських товариств, структуру, напрями діяльності. Так, на засіданні історико-філологічного факультету Харківського університету від 7 жовтня 1899 р. було прийнято «Статут студентського науково-літературного гуртка», який згодом став основою для розробки типових статутів і рекомендувався іншим університетам. Метою гуртка було визначено розвиток у студентів наукової самостійності, розширення їх науково-літературних інтересів. Керівником гуртка призначався один з професорів, кандидатура узгоджувалася з піклувальником [9].

Особливу роль для розвитку соціальної активності, громадської позиції, лідерських якостей особистості студента відіграли корпорації. Вітчизняна історія діяльності студентських корпорацій як форми студентських об'єднань розпочалася з Дерптського університету [6]. Згодом студентські корпорації було відкрито й в інших університетах країни, вони стали масовими й активно працювали протягом усього XIX ст.

Студентські корпорації були формою об'єднання студентства для регламентації виявлення студентської самостійності та самодіяльності. Створювалися корпорації переважно для організації спільного дозвілля. Як зазначав один зі студентів того часу: «В Дерпті між студентами існують так звані корпорації, тобто товариства, до яких приймаються позитивно зарекомендовані та перевірені люди ... Усі ці корпорації мають свої особливі назви, свої кольори, особливі фехтувальні зали ... Дух цих товариств найблагородніший, відвертий, братерський. Усі студенти кажуть один одному «ти», ... чванство вони висміюють, а пихатість зневажають, мужність поважають, відвагу та молодечтво люблять» [6, с. 82].

Згодом корпорації набули стійких позицій у житті університетів, стала зростати їх кількість. Так у 20-ті рр. XIX ст. в Дерптському університеті було відкрито три корпорації «Естонія», «Лівонія» та «Fraternitas Rigensis», а пізніше свої корпорації створили російські та польські студенти. Усі ці корпорації було створено за зразком земляцтва. Традиційно наприкінці семестру проходили загальні збори представників корпорацій за участі професорського складу. Ці збори отримали назву «конвентів», на них обговорювався стан студентських справ.

Цікавим є той факт, що студентські корпорації університетів Російської імперії першої половини XIX ст. існували певною мірою неформально: офіційного рішення щодо їх заснування не було ані з боку влади, ані з боку університетського керівництва, водночас їх існування не було під заборонаю. В Університетському Статуті не було вказівок про існування будь-яких форм об'єднання студентів, крім як сформованих за навчальним принципом. Проте безпосередньої заборони також не було. Таке становище тривало до середини 50-х рр. XIX ст., коли уряд був змушений визнати студентські корпорації офіційно [6].

За своїм характером корпорації не були політичними об'єднаннями, вони були яскравим виявом студентської самостійності та самодіяльності. Завданнями своєї діяльності вони визначали регламентації студентського життя та організацію дозвілля студентів [1].

Вивчення та аналіз історико-педагогічної літератури [1, 2, 4, 6, 9] дозволили стверджувати, що студентські корпорації мали прогресивне значення для розвитку процесу студентського руху та характеру комунікаційно-поведінкової культури студентів, оскільки: сприяли виробленню та дотриманню вимог студентського «кодексу гідності», підтримували високий рівень соціального рейтингу студентства, впливали на формування високого рівня культури соціальної та громадської поведінки студентів, сприяли розвитку корпоративної культури в студентському середовищі.

Аналіз історико-педагогічної літератури [3, 8, 10] довів, що принципово нових ознак студентський рух набув у кінці XIX ст. Саме цей період характеризується певним послабленням репресивної політики царизму, активізацією демократичних соціально-політичних процесів, у складі яких самостійного значення набув рух вузівської молоді. Очолювані студентами окремі молодіжні об'єднання утворювали в ньому окрему ідейно-організаційну течію. У зв'язку з цим розглядаються різновиди студентських угруповань, серед яких наприкінці XIX ст. переважали об'єднання культурницького, національного, політичного спрямування. Для них характерними було визначення певного напрямку діяльності, фіксоване членством, наявність програмно-статутних документів, широка географія осередків.

Саме у зазначений період спостерігалося пожвавлення національного українського руху, в якому студентські національні об'єднання відігравали активну роль. Особливе місце посідали українські студентські громади, які виникли у 90-ті рр. XIX ст. Вони стали певною формою об'єднання усіх прогресивних сил українського

студентства, реакцією на політизацію українського національного і загальноросійського студентського рухів з боку національно-свідомого українського студентства [10].

Водночас серед студентської молоді зростало невдоволення існуючим станом українського руху, домінуванням у ньому аполітичного культурництва, відбувався пошук нових завдань, засобів, організаційних форм боротьби. На «перехресті» цих тенденцій і постали Українські студентські громади, вони мали перехідний характер, поєднуючи завдання самоосвіти, культурної і політичної пропаганди в національному дусі [10]. Структура «Українських студентських громад» була запозичена з досвіду українофільських громад, що діяли у 60 – 70-х рр. XIX ст.

На території Російської імперії діяло майже десять громад. Основний напрям діяльності можна простежити зі слів О. Коваленка: «... розбудження національної свідомості, в першу чергу в інтелігентній молоді» [10, с. 3].

Практичні завдання громад, ураховуючи їхню ідеологію, визначалися у резолюціях з'їздів УСГ. З'їзд 1898 р. сформулював лише загальні напрями роботи: обов'язком українського студентства було визначено ознайомлення з передовими теоріями і практичним досвідом європейських політичних партій, посилення соціально-економічного аспекту в українському русі, оволодіння національною культурною спадщиною, а також пропагування відповідних ідей у суспільстві. II з'їзд зосередився на практичних потребах, у підсумковому документі «Оповіщення 1899 р.» заявлялося про створення Співки товариств українських студентів (Академічної асоціації студентських громад) з двома головними цілями: «1. Спинити шкідливе та згубне для нашої нації винародовлення студентської молоді на Україні Російській і повернути всіх студентів-українців до служіння інтересам Українського народу. 2. Довести до відома як народної маси, так і інтелігентних верств суспільства, що лихий, безвідрадний соціально-економічний і взагалі культурний стан нашого народу залежить від його національно-політичного рабства як безпосереднього наслідку російського абсолютизму» [10].

Для досягнення першої мети передбачалося створення громад при кожному вищому навчальному закладі, виховання її членів на основі народної моралі, вивчення і поширення національної духовної спадщини, забезпечення впливу на шкільну молодь.

Для другої – створення і розповсюдження легальної і нелегальної літератури, публікацій відповідного спрямування у російській і

зарубіжній пресі, участь у легальних товариствах, уживання в побуті української мови тощо.

Першу громаду було засновано у Києві (1861 р.), другою була Харківська Громада (1897 р.) [10]. Через деякий час з'явилися громади і в Полтаві, Чернігові, Одесі. Ці нелегальні гуртки вузівської молоді надавали важливого значення проведенню культурно-просвітньої та пропагандистської роботи. Практичну роботу, спрямовану на підвищення національної самосвідомості, вели як відкрито (самодіяльні концерти, театральні вистави, лекції), так і нелегальними засобами (поширення прокламацій, україномовної літератури).

Вивчення історико-педагогічної літератури [3, 8, 10] дозволило встановити, що у більшості вищих навчальних закладів виникли «земляцтва» – гуртки студентської молоді, створені за територіальною ознакою. До 1890 – 1895 рр. студентські земляцтва, хоча й були напівлегалізованими, швидко створювалися при університетах. Земляцтва надавали матеріальну допомогу малозабезпеченим студентам, засновували каси взаємодопомоги, відкривали дешеві їдальні, студентські гуртожитки, брали участь у створенні бібліотек та читалень тощо. Земляцтва об'єднувалися у спілки земляцтв та заснували свій найвищий орган – раду спілок [9].

На базі земляцьких організацій виникали студентські освітні гуртки. Метою освітніх гуртків було вивчення предметів, не передбачених державною програмою, розвиток національної свідомості, підготовка студентів до громадської праці. Учасники «Старшого київського гуртка політиків» (1886 – 1891 рр.) та «Молодшого гуртка політиків» (1888 – 1896 рр.), сформованих під впливом М. Драгоманова, мали метою модернізувати ідеологію українського руху, піднести його до організованої політичної боротьби у співпраці з іншими поневоленими народами Російської імперії. Члени зазначених гуртків вивчали україномовну літературу з Галичини, твори західноєвропейської політичної думки, проводили освітню роботу серед молоді [3].

Отже, кінець XIX ст. став важливим етапом у розвитку українського студентського руху. Студентські організації вийшли за вузькі корпоративні межі, їх діяльність стала значущою в масштабах країни, набула національного та політичного сенсу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Різноманітні студентські об'єднання відігравали особливу роль у становленні особистості студента, визначенні його позиції у суспільно-демократичних молодіжних процесах, формуванні громадянських та моральних якостей, виявленні та розвитку творчих, розумових, комунікаційних

здібностей. Студентські об'єднання здійснювали діяльність за такими напрямками: естетичним, науковим, культурно-розважальним, національно-проствітницьким. Основними формами студентських об'єднань були студентські гуртки, корпорації, громади, земляцтва.

Студентські об'єднання протягом ХІХ ст. суттєвого розвинулися, поступово ускладнювали та розширювали комплекс пріоритетних завдань: від поширення знань з певної наукової галузі до формування соціально-важливих, професійних умінь та навичок, високого рівня культури соціальної та громадської поведінки, виховання лідерських якостей студентів.

Подальшу перспективу дослідження вбачаємо у ґрунтовному вивченні можливостей організованої громадської, соціально значущої діяльності для розвитку творчого потенціалу особистості студента.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аврус А.И.* История российских университетов: очерки / Моск. обществ. научн. фонд. – М., 2001. – 86 с.
2. *Багалеї Д.И.* Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 – 1905) / Д.И. Багалеї, Н.Ф. Сумцов, В.П. Бузескул. – Х.: Тип. Дарре, 1906. – 329 с.
3. *Гончарова Н.О.* Національно-політичний рух студентської та учнівської молоді в Україні (90-ті роки ХІХ ст. – лютий 1917 р.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова. – Одеса, 2006. – 20 с.
4. Заключение Совета Харьковского университета о правилах для студентов и об инструкции для инспекции. – Харьков, 1880. – 79 с.
5. *Кругляк М.* Дозвілля студентства підросійської України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: культурний аспект // Волинські історичні записки. – Житомир, 2010. – Том 4. – С. 97 – 109.
6. *Макарова Н.* Студенческие корпорации первых российских университетов // Высшее образование в России. – 1999. – №4. – С. 81 – 89.
7. *Мороз О.Г., Падалка О.С., Юрченко В.І.* Педагогіка і психологія вищої школи: Навч. посібник. – К.: НПУ, 2003. – 267 с.
8. *Наумов С.О.* Харківська Українська студентська громада (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // UNIVERSITATES. Наука и просвещение. – 2008. – №2.
9. *Парфиненко А., Посохов С.* Страницы истории студенческой науки в Харьковском университете. – Харьков: НМЦ «МД», 2002. – 116 с.
10. *Ротмистров А.Н.* Сравнительный анализ факторов студенческого протестного движения в России на рубеже ХІХ – ХХ веков и в начале ХХІ века // Высшее образование сегодня. – 2009. – №1. – С. 36 – 41.
11. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна за 200 років / В.В. Кравченко, С.І. Посохов, В.І. Фадеєв та ін. – Х.: Фоліо, 2004. – С. 270.